

СОЁЛОЙ ХҮГЖЭЛТЫН АЛХАМУУД

Түүгсэхл. Эхнийнх 1-дэхи
нөөрт

Республикийн байгууллагда-
һанһаа хойшо арай аажмы
үндэһөөрө хубилгагдаж, тэр-
нэй байгууллагдагч гүнгэги
еж хубилгала боһон байна.
Индустритуудын жэлүүдэд
машина бүтээлэг, металл бол-
д боһсорцуулгын, модоной,
лооз-саарһанай, электрын эл-
ш хушһанай, түлийнхэй, барил-
гын материалуудай, хүнгэн,
эдэ хоолой һалбаринуудай
мүнөөнэй томо өж промыш-
леносты байгуулагдаа. Мүнөө
республика дотор 236 пред-
приятия болон нэгдэл хүдэлдэ.
Тэднэр 2,5 миллиард шахуу
түхэрэйг гэхэ гү, али арай
аажмы бүхнү продукциян та-
банай дүрбэн хуби шахуу
промышлена продукция үйл-
дэрбэрхтэ. Дүршэл шадаба-
ри эхэтэй олон мянган хүдэл-
мэришд, инженерно-техничес-
кэ хүдэлмэрилгэдэд эдэ
предприятинуудта ажилладаг
юм.

Эгээл эхиндэ промышленост
Буряад оройной арайдай
аажмын хүн зоной эрилтэ хэ-
рэглэмжнүүдэ хангалдаг, гол
һалбары болохо хүдөө ажа-
хыда машина, техникэ нота-
гай зоной үргэн хэрэгэлэй эдэ
баруа үйлдэрилгэдэ һулаар
шэглүүлдэгдэн байгаа юм.

Байгалийн байгуулыг оло-
зорилгодоо, тэднине зүб-
оор хэрэгэлхүн, хэрэгэн хүс-
лэлүүхүн, ажилдадаг дай-
цала экологийн талаар хам-
таалхын түлөө муртай юумэ
хэрэгдэгтэй хэн.

Хүдөө ажахыда эдэн ар-
бад мянган таршадай үмсүн
эж ахнуудтай оронно
томо ажахынудай байгуу-
лдагһан юм. Мүнөө респу-
блика соо 120 саяхас, 66 кол-
хоз, ажахынуд хоорондын 10
гаран предприятинууд хүдэл-
дэг.

Табшыг хүдөө ажахыда тоо-
гүй олон дутуу даундундай ээр-
шэнхэй. Тэдэ бүгдэ хүсөөр
төлүүлдэгдэн хамтаруула-
раг эхитэй.

Мүнөө газарай реформа
төлүүлдэг зөөрин элдэ тү-
лэ янзынуудыг бии болохо,
нэгдэнгүй асуудалнуудыг

тон түргэн шидхэхэдэ, ажа-
хынудыг таршадай арай дай-
данхай байдалыг ажахынудыг
дэй үүсгэлүүдэ хангаа тал-
лар биднэй урда хойшолуу-
лагүй асуудалнууд табтай
байна.

Соёлой байгуулытын түүхэдэ
хүрмэ эрхэбэди. Хордод
оноудта, гүшаад оноудай экин-
дэ соёлой хүмүлгэтын саашан-
хи хараа замуд тушаа хүрээ
үг булалдаан гарадаг хэн,
1926 оной соёлой үндэһэнэй
зүблөн дээрэ бүхидөө соё-
лой, хэлнэй, үзэг бэшгэй, эр-
дэм ухаанай, литературын, ис-
куствены, буряад хургуулине
хүмүлгэтын, тэрнине үндэһэн
шанертай боллоголын асуудал-
нуудалар 9 элхидэл, 2 нэмэлтэ
элхидэл зүблөн хэлсэгдэн
байна.

Тол элдэһэлэнь
БМАССР-эй Совнаркомой ту-
руулыгш М. Н. Ербанов хэбэ.
Мун Б. В. Барадин, Г. Ц. Шы-
бинов, П. Н. Дамбинов мэтын
эрдэмэй ба соёлой ажал абуу-
лагшад зүблөнэй элдэһэнүүдэ
гэж хэлсэн байна. Соёлой
хүдэлмэриг монгол оройной
нэгтэ холбоотойгоор абуул-
һан ушарта үндэһэн соёл а-
жилтайгаар хүгжээг эргатэй
гэжэ М. Н. Ербанов тоолодог
байгаа. Засагта харша бэшэ
соёлой бүхнү хүсэнүүдэ, то-
дорхойбол, хүшүн интелиген-
цийн түлөөлэгшэдэ соё-
лой байгуулалтада хабадуулаха,
зохобхо залуу хүсэнүүдэ эл-
сүүлэн хүгжөөх, шэнэ интел-
лигенцие бүрдүүлдэг явдалуу-
дта эхэ удаа шанер олго-
дон байна. Үндэһэн хургуу-
лын, багшанартай каринуудай
тогтоониолгодо, гүрэнэй ан-
парадта буряадуудыг дэбжүүл-
гэдэ, албанай данса дэбтэр-
нүүдэ буряад хэлэн дээрэ
ноомууды, тэрэ тоодо, литера-
турын ба арайдай аман зохё-
лой дурсааснуудыг хэлбэл-
гэдэ горихой анхарал хандуу-
лдагһан юм. Эрдэм, соёлыне
хүгжөөх талаар харюусалга-
тай зорилгонууд эрдэмтэйд,
Буряады эрдэмэй комитэдэ
үмнэ табигдһан байна.

Гэхэ зуура ламанар, дасан-
гүд тушаа бурүү хараа бодол
баримталагдаа хэн, Буддын шажанай
бүхнү соёл феодально-но-
лкерикэлине гэжэ тоологдог,
тэрнэй тала баригшадые үндэһэн
үндэһэнэй үзэлтэн (националь-
ностынудуу) гэж хэмнэнэн бай-
гаа. Эсэстэнэй захиргаанай
хамжээндэ эршэдэж, дасан-
гүд, үнэн алдартын шажанай
сүмнүүд хаагдажа, тэдэн соо
хадаглагдажа байдаг, арайдай
түхөөһөн соёлой байгуулуудыг
хөгдэнэн байна.

Гансал ангийн хараа бодол
дэмжэнэй, 30-аад оноудта
соёлой байгуулытын асуудал-
нуудыг үзэл сурталһаа дудлыг
дудһанхай эсэстэ арайдай оло-
хон ёһо заншалнууд, һайндэр-
нүүд, нинтэ монголлой соёлой
уламжалал (түүхын, литерату-
рын, урлалай дурсааснуудуу)
гэгдэнэй, харих гэжэ бата-
лалдагһан байна. Арайдай соёлой
ёһо заншалнуудыг хэрэгшээ,
һэрэгшээ гэжэн һэдэлгэнүүд на-
ционализмын пансионоломын
үзэлүүдэ болонгоо гэж хэм-
нэн үздэгдэг хэн. Тингэжэ гэж
сэргэдэг хэн, Тингэжэ гэж
үндэһэнэй эрдэмтэй, соёлой
олонхи ажал абуулагдаг, парти-
шын, гүрэнэй хүдэлмэрилгэдэ
шд мүрдэлдэ хамангада оро-
һон байха юм.

Гэбшыг соёлой байгуулытын
талаар манай туйлалтануудыне
арсажа болохогүй. Соёлой гэр-
дэн хүмүлгэтын үйлэ явдалуу-
дта арад түмэн үргэнөөр ха-
баадуулагдһан байна.

Буря дайһан урда тэрэ хүн
зоной дунда үзэг бэшгэй ажа-
лал гол түлбэ усдаг хаджа,
бүгдэнитын эжин һуралсал
бээрүүлжэ, долоон жэлэй үлгэ-
лэ һуралсалда ороһон, рес-
публика соо арайдай аажмын
хүмүлгэнтэдэ бэлдэжэ эр-
хэһэн, эдэн зуугаад клубуу-
дны, библиотекнуудыне бари-
һан, театруудыне, филармон-
ийн нэглэн байна.

Шэнэ үзэг бэшгэ, литера-
турын хэлэ байгуулаха талаар
хүдэлмэри эхилһэн байна. Га-
бшыг эыншы хэрэгтэ өлгүү
эндүүндүгэй гаража шадаг-
даагүй.

Дайһан түлөөлэхн бүхнү жэл-
нүүдтэ амжалта туйлалтатой-
гааршы, алдуу эндүүндүдэй
гэршөө соёлой байгуулалта
республика дотор үргэлжэлэн
нүүдэ, бирелтэн болон му-
зейнүүд аһала олон.

1989 ондо 103 ном хэблэл-
һээ гараа, тэрэ тоодо буряад
хэл дээрэ 35 ном, 900 мянган
хэблэл хэблэгдэнэ. Буряад хэл
6 журналай 3-ниин, буряад хэл
дээрэ 37 газета соһооо
13-ниин буряад хэлэн дээрэ
гараа. Буряад хэлэн дээрэ хэб-
лэнүүд үшөөл үшөөн ааб даа.

Арайдай эрдэм һуралсалай
һалбарыда, соёлой болон эр-
дэмтэй һалбарыда 72,2 мянган
хүн, тэрэ тоодо 31,7 мянган
мэргэлтэд хүдэлнэ (1923 ондо
оройдоо 1,1 мянган мэргэ-
жлэдэ байһан юм).

Республикийн өлүүр энхнэ
хамгаалгын албанд 1990 оной
дунгуудээр 153 болонца, 797
эмилжын албаторно-полити-
кеническэ албан зургаанууд,
Фельдшерскэ пунктнууд, эхэ-
нэрүүдэй ба хүүгдэй консуль-
тацинууд, 626 аптекэ ба аптекэ
пунктинууд тоологдон. Бүх-
дөө 4116 врач болон 12413
медикенискэ дунда шатын хү-
дэлмэрилгэдэ тоологдог. Харин
1923 онойд 400 хүн бакти-
кари хэн.

РСФСР-эй болон Зүүн Си-
бирин бүсэд өблөхтэ, хиадэр-
нүүдтэй мэшээлдэ үзэхэдэ,
хургуулинууд арай хангалтын,
соёл-гэгээрэлийн албан ажил-
луудай дунда хурбад оройнай
эргэл хүүднүүд хангаха эргэр-
—31-дэхн хуури, музеегүнүүдээр
явдал зоний тоогоор 25-дэхн
тоогоор—10-дэхн, нитын библи-
отекнүүдэд хадгалагдажа
байһан ном, журналуудыг
тоогоор 40-дэхн хуури ээлнэ-
бди. Хоёрдохн хулаанда һурал-
сал хуралшадай тоогоор
РСФСР соо 48-дэхн хуури
ээлнэ байнабди. Болонца-
нуудта нэгэн дог аргауула-
гдаа аргатай хүдүүдэй тоогоор
Буряады ЦСР дунуур ээр-
гэй, тэд аргачуудай хэм хэм-
жэнэй талаар муугаар ханга-
дагһан. Хургуулинууд болон
библиотекнуудыне ашгалтада
тушааха талаар—49-дэхн хуу-
ри, хүүгдэй соод, хэлинуудыне
ашгалтада тушаалгаар—69-
дэхн хуури ээлдэг.

Арайдай өнхөнүн ба соёлой
бүхнү һалбаринуудта ажаллажа
байдаг үндэһэн яһантай интел-
лигенцие бүрдүүлдэ хадаа
соёлой байгуулытын шухала
үндэһэн туйлалта болоно. 1989
оной һүүл багта республикада
манай дээрэ болон тухай дүн-
да хургуулигтай 130,9 мянган
мэргэлтэд тоологдон. Лени-
нгийн националыне политикын
үрэлжлэдэ үрэ дүн нэмэ юм.
Гэгээрэлий хүдэлмэрилгэдэ
дэй дунда—Буряад үндэһэн яһа-
нтай хэм хэмжээн 37,2 процет
соёл ба искусствоын
һалбарыда—40,1 процет, өлүүр
экин хамгаалгын һалбарыда—
34,8 процет, эрдэмтэ нарын
һалбарыда—17,4 процет тоо-
логдон.

Арайдай ухаан болон нэрэ
түрнэ дээрэ үргэдэг интелли-
генцийн гүн соһоо арайдай
политикэ үндэһэн үргэдэг ургын
арадаг юм. Арайдай эрхэ су-
лоогэй, гол жаргалай түлөө
эмсэлэй түрүүлшн зэргүүдэд
тэмсэлэн буряад интелли-
гентнүүдэй нэрүүднэ бээр,
Баяхантайгаар дурсанабди.
Мүнөө үедэ интеллигенцие бол-
зол үндэһэн яһатание нэгэ-
дүүлгын харюусалгатай үүргэ
дагһан ажамай. Эрдэмтэд соё-
лой ажал абуулагшад арайдай
түүхтэй ухаан бодол, национа-
лыне мэдэрэл бүрдүүлдэ, үг
залган дэмжүүлхэ үндэһэн
ёһо заншалнуудыне, соёлой
байгуулыдыне сахине, хэрэгшэ-
нэ.

Буряад интеллигенциин
оюун ухаан, эрмэлзэл, зориг
Буряад эрэдэ мүнөөнэй өнхөн
эрхэ байдалтай ажиллуулһан,
оюун бололой талаар нэгдүүл-
гэдэ, һэрэгэн хүмүлгэтын хэр-
эгтэ бүри мүнэн элсүүлэгдэжэ
ёһотой.

Буряад ба өрөд арадүүд эл-
дэ зууры жэлэй хамтын ажа-
байлдай, байгуулытын ба хар-
илсажа холбооной, бээ бээдэ
туһаламжын һайн һайхан дүр-
шэлтэй ёһо заншалтай юм.
Эдэ бүгдэнэ гэмнаха, саваһэн
хүгжөөх хэрэгтэй.

Буряад үндэһэн соёлыне хү-
гжөөх хэрэгтэ шидхэхэдэ бүгд
асуудалнууд олон. Би энээн
тушаа тоохоһонор хэлэхэминэ
һүүлэй 2—3 нэгэй тушаада үнэ

Академическ нэрэ зэргэтэй
Буряады өрөд, баледэдэ то-
ар, Х. Насоринэй хэмжээтэ
Буряад драмын театр, Мун
үндэр һайшатай өрөд драмын
театр, филармоний, хүүхдэнэй
театр республикаһаа гадуур хо-
ло мэдээжэ.

Республикада соёл-гэгээрэ-
лийн албан зургаанууд: клуб
болон соёлой байшанууд, ки-

хбууланууд мартгадэжа эхэл-
һэн байна.

Мүнөө үедэ арайдайгаа ур-
дын түүхын үндэһэн соһоо
һэрэгэн хүгжөөх хүдэлмэри-
нүүд хөгдэнэ. Буряады рес-
публикада эди өнхөнүгэй
хургуулида өмнини үг гарбал-
та үндэһэн яһантай програмын
зүблөлдөгдөнэ. Тэрэнэй өһоор
гансашы өйл булз бүхэнэй
бэш, мун ноотай, аймагэй,
округуу, республикын угай
түүхэ шэнжэлдэгнэ. 1989—90
оной һуралсалд жэлдэ ок-
ругууныи «Манай үг гарбал-
тай» һайндэр үнгэрэгдөө хэн.
Тэрэн дээрэ буряад арайдай
хүн болон тухай үндэһэн яһа-
нтайманай урдавай хубеһа
хүнэр, эдөө хоол, гэр урлал
гэхэ мэтыг хурлуһан выста-
кэ онойой һонрохол татаа ба-
ла.

Дээрэ дурсагдажа про-
граммыне бөлүүлдэгдэ аша ту-
һатай хэмжээ абууланууд
олоор хөгдэж ёһотой. Тэдэн
нэгэн хадаа хургуулида
шухалагдажа буряад арайдай
туһаламжа ба соёлой асудалар
һуралсалай ном хэлбэрэй гэр-
гэдэ гэжэ шухала.

Элинсөгүүдэнгээ хэлнэ хүг-
жөөх тухай хэлэхэдэ энэ тала-
лар шидхэхэдэ хэдэн асууд-
лануудыне дурдалтай. Эндэ
эгээл үбсүнэй ауйл юуб гэж
дээрэ, хүмүлгэнэй түрэлэй хэ-
дэлдэг буряад хэлэй айма-
рнын хадаа хургуулида хүгжээ
лэй саадта болон нитын гал-
зориулалта үндэһэн хэлээрэ
харилсажа эрхэ байдалшые үгы
гэгшээ. Буряад хургалшыне,
мун өхшыне зонике түрүүлшн
элэлдэнэ харилсанай хэлэн-
дэ, сөшөөдэ бөшөгтэ хургалы
гэгшээ шухала.

Мүнөөдөө имзэрүүл гашуудалта хуби
заветай болоод байна гэжээ-
шэ.

Буряад хэлэнэй багшанарые
Буряады багшанары институт
дэбтэрэн буряад багша-
нартай училищи-
нүүдта болон Эрхүүгэй Гүрээ-
эй университетэд олоор бэл-
дэжэ гаргаха хэрэгтэй, Тимээ-
хэй дурсагдажа һуралсалай
эмнэ зургаануудта түрэлэй хэл
өһоор һайн мэдэхэ залушнуур
олоор ажа хэрэгтэй. Тэднэр
гансашы республикаһаа бэш,
мун Шытын, Эрхүүгэй област-
нүүдһаа олоор элбэгдэхэ эр-
гэтэй, Юрэдөөл, хүгдэйд саа-
нуудһаа, гэр бүлөөнө түрэлхи
хэлдэ хургалы эхилдэхэ ша-
гтэй гэжээ. Округууной һу-
ргуулын хургалшад 70 про-
центын, мун бүхнү шахуу хүү-
гдэй саадуудта мүнөө үедэ тү-
рэлэй хэлэнэй «Шудалагдажа
байна. Гэдэ округой 34 хур-
гуулида буряад хэлэй ирү-
дэлдэ эхилдэгдэхэ, тэрэн-
дэ 60 гаран хургалшад хабаа-
дасһан.

Буряад литературын хүгжэл-
тэ хэдэ манай үндэһэн хэл-
нэй һэрэгдэн хүгжөөлгэдэ
эсэ нүлөөтэй. Гэбшыг, энэ
талээр горихой хубилгалтанууд
мун эдэ үгы байһаар. Урда мэдэ
тэй һайн шанертай һуралсалай
нөөмүд, сподарнүүд, дуунай
нөөмүд болоод бага һангантай
ушмааар дэбтэр номууд хо-
ноор. Буряад ном соһон хэл-
дэгдэгдэхэ үндэһэн хэлнэ
гэгшээ хэблүүдэй зо-
лболнууд хоноор. Тимээхэй һайн
уран һайхан удагтай номуу-
дэ, философи, медицинэ бо-
лоой түүхын һалбаринууд
бэлдэгдэн хушанай судур-
нуудыне дахикаа олоор хэлбэр-
гэ гаргахаар болоо.

Хушан монгол бэшгэ мэдэ-
хэ гэжэ Буряады түүхэ, аман
зохёол болон уран зохёол гэхэ
мэты шэнжэлэлдэдэ, мун
мэуэнигүдэй, библиотекни-
үүдэй хүдэлмэрилгэдэ, Бу-

радай багшанарай институ-
дэ студентнэр болон багша-
нарта тон шухала. Тингээшэ
арадайгаа оюун соёлой түү-
хээр һонрохогод. Хүн бүхэнээ
хушан монгол бэшгэ хэрэгтэй
хэ юм. Тингээшэ тэрэ башгата
буаха, номууд, сподарнүүд
болон бэшгэй хэбүүд тон хэ-
рэгтэй.

Агин багшанарай училищын
бааза дээрэ Буряады багша-
нарэй институтдай филиал нэгэ-
жэ, түрэлхи хэлэ болон хушын
монгол бэшгэ улам гүгээгшэ
гөөр шудалха эрхэ нүхсэл ол-
гох хэрэгтэй байна. Тингээшэ
округуу агпромышленона
комплексын кадрнуудыне бэл-
дэхэ хэрэгтэй (Тингэн ху-
галы йоготэй) һуринда, ССПУ-
дай бааза ёһотойбди. Буряады хан-
галтын талаар хэлбэ болоо
һаа, энэ талаар республикын
болон округуудтай сподарна
лексно түсэб табигдэжэ ёһотой
гэжэ һананэбди. Тингээшэ арай-
дай медициниске савшадан
Һэрэгэн хүгжөөх шухала. Мү-
нөө үедэ бидэ Сүгтэлий дэсан-
нэ, мун өбөө тахика гүрим
ёһонүүдэй һэрэгэн бодохоки
байнабди. Манай һайндэрнүүд
дээрэ үрелүүднэ хэлдэг, үль-
гэрнүүднэ түрээдэг гүрим
ёһо үсөөрэнгэй. Мун арайдай
инструментүүд дээрэ урдын

дэһэн соёл хэлэ һэрэгэн хү-
гжөөх талаар эрчим тэдэ хэм-
жэнүүд абаа. Буряад экин
хургуулинуудта түрэй хэлбэр-
ээжэ эжилээ. Арайдай һайндэр
Сагаалнине һэрэгшээ тухай
республикын Воротенко Савэдэй
төгтоолыне хүн зон урма баяр-
тайгаар угтаа. Арайдай ёһо зан-
шалнуудыне шэнжэлэхэ, һэрэг-
шэ талаар хэмжээ абууланууд-
дай тодорхой түсэб табигдэжа
ёһотой.

Арайдай эрдэм һуралсалай
реформын үрэ дунгууд хургал-
данэждэ хурвогүй. Мүнөө үе-
дэ Эрлэм һуралсалай мини-
стерство «националыне ху-
гуули», Буряад өрөндэ ор-
тоной хургуулинуудыне хүгжөө-
х гэжэ 2000 он хүрээр бөл-
үүлгэдэ түсэб табихтай.
1990 оной сентябрын 1-һээ
шынэ тухай һуралсалай экин
зурганууд нэгдэжэ. Улаан-
Уднын Железнодоржонэ рай-
ондо политикеническэ лицей,
Хэнжынгийн райондо 35-дэхн
ПТУ-гай үндэһэн хуури дээрэ
агпроно-националыне лицей,
Кабанский райондо 22-дэхн
ПТУ-гай үндэһэн хуури дээрэ
мэргэлжэлэ-техническэ дээрэ
шатын училищы, Хэнжэнгэй
дээрэ националыне хургуули
гэхэ мэтэ. Буряад болон ор-
тоной хэлэ шудалха хургуу-
линуудтай тоо олоһоор. Энээн
дээрэ гадна хургуулинуудта ху-
шан монгол хэлэ шудалжа эхлэ-
лэ. Хэдэ тингээшын, хургуу-
линуудай материалны үндэһэн
һуури бэхнигүдэй хэрэгтэ
ритой дутуу даунууд үзгэ-
дэһөөр.

Республикийн хүдөөгэй болон
автономито округуудай ажал-
шадыта зориулагдаһан Литера-
тура болон искусствын үдэр-
нүүд заншала болохоной, Мон-
голлой Арайдай Республикай
соёлой харилсажа холбоон ур-
гэдөө, мун КНР-эй автономно
район болохо Дотор Монгол-
той соёлой харилсажа холбоо-
тогтодогдон, саашада улам
хүгжөөгдэхөөр хараалагдаа.
Соёлой эмнэ зургаануудай ма-
териалны байра байдал тон
ажир, мун тэдэнэй ажал абуу-

дэһэн соёл хэлэ һэрэгэн хү-
гжөөх талаар эрчим тэдэ хэм-
жэнүүд абаа. Буряад экин
хургуулинуудта түрэй хэлбэр-
ээжэ эжилээ. Арайдай һайндэр
Сагаалнине һэрэгшээ тухай
республикын Воротенко Савэдэй
төгтоолыне хүн зон урма баяр-
тайгаар угтаа. Арайдай ёһо зан-
шалнуудыне шэнжэлэхэ, һэрэг-
шэ талаар хэмжээ абууланууд-
дай тодорхой түсэб табигдэжа
ёһотой.

Арайдай эрдэм һуралсалай
реформын үрэ дунгууд хургал-
данэждэ хурвогүй. Мүнөө үе-
дэ Эрлэм һуралсалай мини-
стерство «националыне ху-
гуули», Буряад өрөндэ ор-
тоной хургуулинуудыне хүгжөө-
х гэжэ 2000 он хүрээр бөл-
үүлгэдэ түсэб табихтай.
1990 оной сентябрын 1-һээ
шынэ тухай һуралсалай экин
зурганууд нэгдэжэ. Улаан-
Уднын Железнодоржонэ рай-
ондо политикеническэ лицей,
Хэнжынгийн райондо 35-дэхн
ПТУ-гай үндэһэн хуури дээрэ
агпроно-националыне лицей,
Кабанский райондо 22-дэхн
ПТУ-гай үндэһэн хуури дээрэ
мэргэлжэлэ-техническэ дээрэ
шатын училищы, Хэнжэнгэй
дээрэ националыне хургуули
гэхэ мэтэ. Буряад болон ор-
тоной хэлэ шудалха хургуу-
линуудтай тоо олоһоор. Энээн
дээрэ гадна хургуулинуудта ху-
шан монгол хэлэ шудалжа эхлэ-
лэ. Хэдэ тингээшын, хургуу-
линуудай материалны үндэһэн
һуури бэхнигүдэй хэрэгтэ
ритой дутуу даунууд үзгэ-
дэһөөр.

Республикийн хүдөөгэй болон
автономито округуудай ажал-
шадыта зориулагдаһан Литера-
тура болон искусствын үдэр-
нүүд заншала болохоной, Мон-
голлой Арайдай Республикай
соёлой харилсажа холбоон ур-
гэдөө, мун КНР-эй автономно
район болохо Дотор Монгол-
той соёлой харилсажа холбоо-
тогтодогдон, саашада улам
хүгжөөгдэхөөр хараалагдаа.
Соёлой эмнэ зургаануудай ма-
териалны байра байдал тон
ажир, мун тэдэнэй ажал абуу-

ҮГЭЭЭ НЭГЭДЭЖЭ, ҮАНАЛАА ТАБИЯ

Арайдай депутадуудай Агын округной Саведэй Түрүүлэгшэ Г.Д. Ц. ЦЕДАШИЕВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ

Агын буряады автономито
округуу делегациин үмэ-
нэһөө эрэ сөвдэдэ хабадажа
ийһан манай оройной бүхнү хий-
р ар ноотайгаар ажаһуудад
иурдад арайдай түлөөлэгшэдэ,
хэ дүү Монгол оройноо, хань,
эрсайста Хитадаһаа эрэнэн
йшадын халуунар амарша-
даг, энэ сөвдэн үедэ аша
эрдэһөөр хүдэлхын халуун
үргэнхөй түсэхэмийн түсөөһөн

Сөвдэн зүбшээг зүйлдэ бу-
лад арайдай саашада һалба-
он хүгжээ талаар тон лэ
хулаа асуудалнууд табигдан-
эй. Энэ эхэ сууган дээрээ
оло хольш хиазар ноотайга-
ар барижа һууһан «Буряадуу-
гай түлөөлэгшэд мүнөө үеын
югтол шухала асуудалнуудыг
юула: төлөөлгүүр, зүбшээ, эр-
шадда аша үрэгтэйгөөр ха-
илсажа дурдалхуудыне хэн
иний оруулжа ёһотойбди.
Буряад-Монголлой АССР-эй Со-
вдүүдэй сөвд дээрэ Буряад
эрдэмтэй гээдэ дайнэй тэрэйгэй
бөлүүлдэгдэн хубилгагдан
197 оной үйлэ хэрэгүүдэй хүн
нэй һанана. Тингээшэ үн-
дэ яһанайманай ажабайда-
й харилсажа тарбажа захал-
һан, хэлэ, бэшгэ болон үндэһэн
татаһанай оюун соёл мун
хождогоо захалһан гэжэ.
Түрэлхи хэлэн дээрээ харил-
сажа боложи, үрн хүүгдээ
инисгэ хулинсугуудай эртын
рим заншалаар хүмүүжүүлжэ
лижи, үг удхыга мартһаар
ээдбди. Эдэ бүгдэ манай
йаһын эргэгий ажабайда-
йнай баримта хэ юм.

Гэбшыг, эдэ мэтын алдуу
хүдүүдэй хэзэ нэгэтэ эр-
дэмтэй тэмсэггээр хүлээ-
н арайдайгаа эсэн мэргэн
ари аандай гүгээрэгөөр гэхэ
«Манай арад хошолодо үг
гаа» хэн эгэндэ тохохоё

эрдэмтэдгүй, харин шидхэ-
мээр болоһон ажабайдалыне
дээрэ бүхнү асуудалнуудыне даа-
май «дөрүүдгөөр» үдэр бурини-
гөө «ордосого» айналар са-
гааруулжа, «СССР-эй арадуу-
дэй булз соо ирэгшатай хэ-
хэра эрмэлзэнэ.

Агын Буряады автономито
округ хадаа манай оройной хүн
зоной өсөөнөөр ажаһуудаг ни-
хэн юм. 1937 ондо эмхидэгдэ-
һэннээ хойшо манай округто
олон янзын үндэһэн ажаһуу-
гаа. Нэн түргэн эндэ ноотой
буряадууд болон оройной
олон тоотой байха. Тинн тэднэр
эндэхи бүхнү хүн зоной
95 процет болодог. Тэднэй
54,3 процетн буряадууд, 40,7
процентн ородууд юм. Үндэ-
һэн буряад улсад зоннай һуу-
дэй 30 жэлэй тушада 13 мян-
ган хүнөөр олоһоор.

АЛДУУ ГАРГАХА ЁНОГУЙБДИ

Гэхтэй хамта оюун бодолой төлөв хүжэлтэй экономически, социаль байдалтай байгуулла, эхлөгчид гэдэгээр ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

ШЭНЭ ЭМХИЙН ШУХАЛА ЗОРИЛГОНУУД

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Гэхтэй хамта оюун бодолой төлөв хүжэлтэй экономически, социаль байдалтай байгуулла, эхлөгчид гэдэгээр ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Хэлэлцэх комитетийн түрүүлэгшүүн орлогшо, РСФСР-ий арадай урам зурааша Д-Н. Д. ДУГАРОВАЙ нэмэлтэ элидхэлнээ. Уг нь үзвэл бүхэл бүтэн улсын хэмжээнд байгууллага, байгууллага бүхий хэлтэстэй, ямар ч үйлдвэр, ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

Уушман хэлэ бэшэгээ хэвшээлнүү

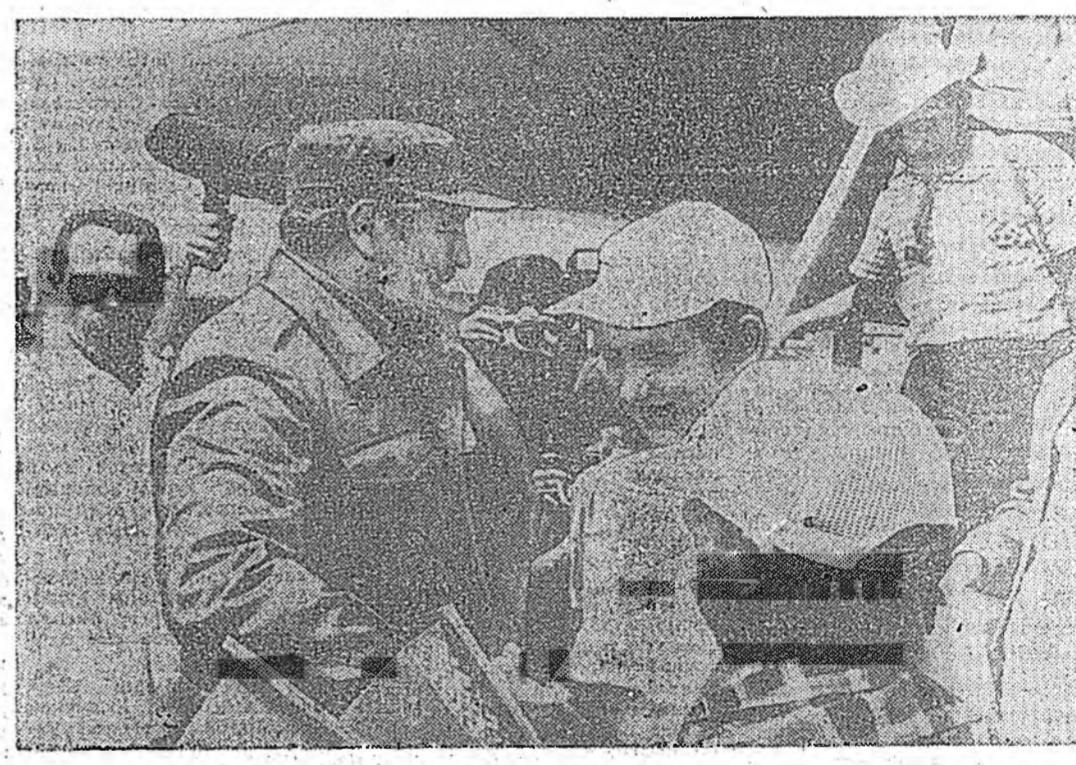
Уушман хэлэ бэшэгээ хэвшээлнүү. Гэхтэй хамта оюун бодолой төлөв хүжэлтэй экономически, социаль байдалтай байгуулла, эхлөгчид гэдэгээр ажлаагаа үргэлжлүүлж байгаа гэдэг мэтээр үзэж байна.

КУБА — ЧЕРНОБЫЛИЙН УХИБУУДАТЭ

Чернобыльско АЭС-тэ болохон аваргид хохиднох хөөр мэнгэ табан зуун үхибүүд 1986 ондо Советск Союзноа Кубада эржэ аргалуулһан, аларһан байна. Кубада эгээл томо Гаванын эвэдэр оршодог «Хосе Марти» гэгээн пионерск-лагерин хотодхонд олонхи үхибүүд амарна. Эндэ тропик шаардай гоё найхан ургамалнууд, атан шэргэл элхэтэй пшж, дулаан уларилтай далай оршодог юм. «Хосе Марти» ганса пионерүүдэй лагерь бэшэ, мүн олон аригартай саягатори болоно.

УНШАА, ДУУЛАА ЁНН ГҮТ?

1991 оной январин нэгэнэй байдалар КПСС-эй бүрхдлдэ 16 миллион 516 мянган 66 хүн ородог байна. Тингээж КПСС-эй гэгшүүдэй тоо 2 миллион 712 мянга 151 хүнөөр үсөөн болобо. КПСС-эй бүрхдлдэ 42,9 миллион тоно талхан, 3,5 миллион тоно хүрээдэ, 33,2 миллион тоно холмол гэжээл үйлдбэрлэгдэдог. Саймдаа ургалтын дэбсэса талдандаа нэгэ жэгдэ бэшэ болоо. Онсоходо, 1986—1990 онуудта 40,7 миллион тоно талхан, 4,9 миллион тоно хүрээдэ, 76,8 миллион тоно холмол гэжээл үйлдбэрлэгдэ байна ха юм.

УУШАА, ДУУЛАА ЁНН ГҮТ?

1991 оной январин нэгэнэй байдалар КПСС-эй бүрхдлдэ 16 миллион 516 мянган 66 хүн ородог байна. Тингээж КПСС-эй гэгшүүдэй тоо 2 миллион 712 мянга 151 хүнөөр үсөөн болобо. КПСС-эй бүрхдлдэ 42,9 миллион тоно талхан, 3,5 миллион тоно хүрээдэ, 33,2 миллион тоно холмол гэжээл үйлдбэрлэгдэдог. Саймдаа ургалтын дэбсэса талдандаа нэгэ жэгдэ бэшэ болоо. Онсоходо, 1986—1990 онуудта 40,7 миллион тоно талхан, 4,9 миллион тоно хүрээдэ, 76,8 миллион тоно холмол гэжээл үйлдбэрлэгдэ байна ха юм.

Түрэл нутагаймнай түүхэнээ

«БАЯН ЧИСААНЫН ХОЙМОРТО...»

★ Анхнаы суртал тухай ★ Түүхын баримтануудһаа ★ Чисаанын дасанай нэмтэр соо ★ Хүйдхэлтэ сагуудай хойшоогоор... ★ Мүнөө сагай урла.

БУДДЫН ШАЖАНАЙ номин-бурагаал ариун нагин байлан юм гэжэ буряад арад наин мэдэж.

Тамхинэй табан жоолоо, эрхиин арбан гурбан жоолоо, хэвэртэн хара эдэхэл, лануу хальхай абдал эрхилхэгүй, зөөри эвсхын хойнохоо түүхэ, бэшыжо хэрша этэгдээ, абдал гаргахагуй гэх мэтэ олон янзын эвэри зангай аашын отголон хороолтай байн үедэ, дасан дугандаа мургалтай байхадаа үүн сэхээр хүдэлжэ, үгэлгэн үбгэд хүгшээдо амбалжа, үетэн нүхэдтөө туйлах, үелһэн нүхэрөө хүндэлжэ, үри хүүгдэе үдхэхэ, мүн энэрхэ сэдхэлээр ханджа, элинсэг хулинсагынгаа заабэри зэршам алдхагуй, уг гарбалла удхалан тугааха, үрдээ табинан зорилгобо ухамайлан бүшэхэ, эбэй эхитэй асар амгалан ажа амидэрха, ажал хээ гэхэ мэтэ нүгээршье сэнгүй, хүн түрэлтэнэй нэгэ нэйлээн жаргал, хуби азяан байгаа гэшэби Эдэ бүгдэе Бүдэе шажан номжоо байгаа гэшэлэ.

Алтан дэлхэйн хүрһэ гэшэ хэжэ, хүд дээрээ ганзагага байн оюун толгойто харамтайгаар, харюушгалтайгаар, болмижотогоор хэрэгсэхэ абаха сэг тохөөлдөн гэхэ мэдэхээр болодоно.

Таабайнар ба эсэгээрэйчиг гэхэ хэтын хэнтэхэ, үеши үеһөө нарин нягтар тахин, сахин абажа абган Бүдэын шажанин, мүн бурхан шүтөөн доо мүргэхэ, нүгэдэжэ абган нүгэгыо алдаха ёһогүй би.

Тимэһээ манай нотагай улад бидэ, урлан Чисаанынга голдо байн дасанин һөггэхэ, бодохо ёһогышоо, улагтайшоо гэшэбид. Тимэ гэдэхэ Чисаанын дасанин һөггэхэ дсуудал баталагданхай юм.

1832 оной декабриин 10-най үдэр Эрхүүгэй гражданица губернаторай Указээр нэгэ дор бурядай дүрбэн дасан баталагдаа гэбэл: Асагадон (Шулуутайн) дасан—«Гандан Даржинлинг» нэрстэй, 1825 ондо үндэрлэн Галтайн дасанай лама Наван Мунхын шэрэттэйгээр; Чисаанын дасан—«Гандан Дашилинг» нэрстэй, 1826 ондо үндэрлэн Худанай дасанай үндэд Гунгаа Согтын шэрэттэйгээр; Эгэтин дасан—«Дамхой Реджилинг» нэрстэй, 1826 ондо үндэрлэн Анагай дасанай лама Галсан Анхын шэрэттэйгээр; Хужуурин дасан—«Лун-дублинг» нэрстэй, 1825 ондо баригдан Галтайн дасанай үндэд Султын Дэлэйг тэндэ мүн лэ шэрэттэй томилогдон байгаа. (Ваандан Юмсуновай бэһэнэн «Хори бурадай түүхэлээ», хуудан 54, мүн Ваарон Данзанай «Угай бэшэгэй» буулбарнаа).

Чисаанын эхэ (турбан дахар) дасан Чисаанын голой Улзытэ нотага (мүнөө Чисаанын совхозой түб) Сагаанай гүлавагай ударидалга дор баригдаа, 1828 ондо арамаһайлгалан байгаа. (Түгэлдэр Тобосовой «Хорин түүхын ажарлалта» 39-дхи хуудан, ажагалалта № 77) үндэ чэр энэ дасан «Гандан Чойнгиллинг» гэжэ нэрстэй гү, али «Гандан Дашилинг» гү? Мэдэхэ хүчин эмэ адраар зүб нэришье хэлэжэ, бэшэжэ үйт: Кижингинский район, с. Чисан, Чисанское общество Будистов ЦЫДЫПОВУ М. Ж.

дурдлын үндэһөөр, нэгэ хэлтэ номнын 850 түхэрнэгэ гэхэ һаа, эхэн миллион түхэрнэгэ сэнтэй болохо байна. Эдэ бүгдэе хэржа, хэсэжэ байһан амиды гаршанүүд мүнөөшье байна.

1937 оной январин 1-дэ энэ дасанай хуурида Чисаанын МТС тогтожо, дасанай хэрэгсэлэй гэрнүүдэ байрын гэрнүүд болгоо. Мүн Жүдэй дуганай гэрээр клуб, библиотек, хамтын байр хээ байһынь, 1980-жад оноор Чисаанын совхозой директор байхадаа Бардунаев Керкас гэгшэ хэйшэ хэрээр адалуунжи, түлөө болгоо. Модонинишша болохтой байгаа. 1937 оной апрелин нэгдэнэ моертэ тракторнууд эржэ, арбан тракторнай бригаданууд боллоод хүдлэхэ эхилэ. Тихээ сэгтэ тректорай тоно аргаха буд һадай орондо хоёр дасанай нооуудыо бригадануудта хубажэ, тракторнуудыо аргаша сөбэрлэхээр дээдын-зургаанһаа захирлан байна. Мүнөөшье хоёр нодөөрөө харан, хоёр шэхээрэ дуулан, хоёр гараара аршан тэрэ сэгтэ трактористнууд: Цыренов Жемба, Доржиева Даржаба, Сидоров Матвей, Бухансева

шуулжа ябаашье һаа, бурхан шажанай ёһо гуримыо, лама-багшынгаа санаарыо хаянгүйгөөр далай арад сондоо, туһалжа ябаһан Чисаанын дасанай ламанар мүнөөшье гар-дэригаар усөөхэн үлэршье һаа, Бурядай, Шэтын, Эрхүүгэй, мүн бүхэ Россин гүрэн соогур эрэдмэ суурхүүд, жа байһан зандаа байна. Ивалгын дасанай шэрэттэйгээр баталагдан Жамбалэй Балмадоржо, Жабай Нима, Тувын дасанай шэрэттэ байһан Ендондой Буджапа, Дид хамба байһан мүнөө РСФСР-эй арадай депутат Балбарай (Цыбикипов) Эрдем, мүн Дид хамба Доржо гэхэ мэтэ, Түгээ дом аргаар аргалдг Дендрон Дугар, Германы Цыренов, Ендондой Сэндэлэг, Шейникуурэй Гомбо болон, Шойршоо, гүрэмшэ, номшо Галтай Динбэрэл, Жамбын Шойжос, Бүрбэйн Шойдор, Чижаной Дугар, Галсанай Базар Шойлол, Морхон Султын, Шойжоной Сандан болон бундай олон бэлгитэй ламанар буудуулан, алуулан хосорһон юм.

Шэнэ дасанай шэрэттэ Санданай Найдангой Совет болохо үеэр дасан барюулаш гээд, амарше сүүдгүйгөөр Хорин турмаш Анагай хубуш гээд баашажа аланан юм гээд, Цэнгын Самбуу (олон хэлдэ колхозой түрүүлэгшээр үлдэлхэн) хоорөө һэн.

Хэлэн олон сэхэ сээр, үрдэ харача улан томоотой хубүүднэй, үбгэднэй хоороро, хохилооб даа.

1912 ондо Гүнсэн гэгээн (Гүншэ Рембүүшэ), Аргаа гэгээн, Минагсэн гэгээн гурбан Боруун Жунуаа эржэ, Чисааны дасанай үндэд Санданай Найданай хонон үнжэн ном табихада, энэ дасанай лама хубарагуудай хурса һонорыо, номшо эмшье, мүн арад тохой һуэлтэй, хүндэше гэй-хажа бусаһан гээд.

Чисаанын хоёр дасанай зоорин, алта мүнгэн, ном һүдэр дурдаха болоо һаа, аманда багтахатуй мүнгэнэй тоо байхэ.

1923 оной июнин 12-ой үдэрэй Хэжингын Хушуунай 2225 номонорой тогтоолой үндэһөөр Чисаанын ба шэнэ Чисаанын дасануудай гэр боллоо сэгнэхэ комиссин түрүүлэгшээр Худай-Бурадай гургуулин багша, эржинсэхэ Аюшын Рабдан баталагдан байһан (Р. Аюшын аттестат, Хорин Районы-гой 1925 оной декабриин 15-най үдэр үгтэһэн, мүнөө Чисаанын гургуулин музейд хадалгатай).

1936 ондо хоёр дасанин хөөһэн, 1937 оной хоёр хоёр дасанин ба дугануудыо дэ-далжа, модон хэрэгсэлүүдыо Михайловка тосхон абаашажа, 10 классай гургуули барига, Дээдэ-Худанай дунда гургуулин байһан, багшанарай байрнуудыо барья. Энэ хоёр дасан, дугануудыо заадахада, амар ехэ сэнгүй, дэлэй дээр үнэтэй сэнтэй олдохоошужа хат Ганжуурэй 108 боти 2 комплект, Дажуурэй 226 боти 2 комплект, Юм—21 боти 2 комплект, бэшэ нооуд үбэ эсэгээр дурдалгаар 12—15 мянган хэлтэ нооуд, хэрэ ба захата хэдэн мянган бөххөнүүд, сүгсэ, бумбанүүд, һаһата, голтоноуд, хүрлэ, хонга хуулауд, сач, хэнгэрүүд, ном ба мэни-мэгэтай тарни-субаргын, Хим чиринэй, хэ-түүд болон, эд-сөөдөр, гүү-ли-бронзоошье, шэбар-мо-доорше, алта—мүнгөөршье хэһэн архитектурн болон түүхын, бурханай болон номой хэрэгсэлүүд һаа һандараа даа Чисаанын дасанай һан зоорин бурдхэхэ болоо һаа, Доржиев Санжамабай бэшэнэ

Авторэй архивһаа.

Спорт Спорт Спорт ЭДИРШУУЛЭЙ БАРИЛДААНДА АНХАРАЛ ХАНДУУЛЖА

Дүрэ булалдалын барилдаа-гаар эдиршүүлэй дунда үнгер-гэгдэлтэ мурсыоноудта онсо анхрал хандуулагдахаар болонхой. Гэбэшье манай республикн Госкомспорт энэ талаар балай оролдолго гарга-гаатуй, Харин оройной бусад нотагаудта эдиршүүлэй барил-даан улам хүгжөөгдэжэ байн-хай.

Эдиршүүлэй дунда дүрэ Бу-силалдаан барилдаагаар Осо-син түрүү һуур хэзэлхэн ту-лөө мурсыон мүнөө жэлдэ үнгергэгдэхэн. Энэһэй удаа 1975—1976 онуудта түрэн спортсменүүдэй хоорондо дүрэ булалдалын барилдаа-гаар СССР-эй чемпионат үн-гэрэгдэхэ юм. Эндэ шалгар-лан барилдаашад спортын энэ зүйлөөр дэлхэйн чемпионатда хабараха болоно. Иимэ эхэ хөрюусалгатай мурсыонүүдэй болохо байн гэжэ, респуб-ликимнай Госкомспортын хү-тэбэрлэгшэд юанд бэзэ аб-абад, абагуй байха болоо юм? Дээрэ нэрлэгдэн онууд-дай спортсменүүд соһоо эр-хи муудынын шэлжэ абахын тула республикн мурсыон үн-гэрэгдэхэ ёһотой байгаа гэжэ абзаа. Тэд Госкомспор-тын энэ мурсыо эмхидхэхэ, үнгергэгшэ шэдагуйн халагла-маар.

Эгээл энэ үедэ 7-дхи ДЮСШ-гүй хүтэбэрлэгшэд ДЮСШ оролдолго гаргажа, Бу-рядай оройной эгир дээр барилдаашыо суглуулжа, спор-тын энэ зүйлэй һайндэр эм-хидхэбэ. Энэ мурсыон Са-галганай һайндэртэй туджа, бури дахар баар болоһон байха юм. Гэбэшье энэһэй мурсыон ха юм. Тимэһээ илэгшад, дилдэгшэд гэжэ яа-лахагуй байхал ёһотой боло-но гэжэ аб даа. Спортсмен-үүд, тренернууд, мурсыон харахала эршэдэ хэи изгэһыг түүдэ баһал һанаагаа зобохо байха юм.

Оржондөө эдир барилдаа-шад аһала һайн арга дүрэтэй байһанаа харуула гэхэ тэм-дэглэмээр. Гэбэшье олохи ба-рилдаашад хэдэ гоь арга ду-рэтэй байбашье, барилдаагаа эссэтын хүргэнэ шадангүй. Хүшэр ушарай тохөөлдөһодө, заримшуул найдалаа түргэн борана. Энээн тусаа барил-даанай мэргэжэлтэ баһал хэл-сэлэн, тэмдэглэн байха юм. Жэһээлбэл, Түхэнхөө өршэн барилдаашан Жения Шенкоров Эдын спортсмен Бяар Дор-жиевай барилдааша, гоь ар-га дүрэ харуулан, шүүжэ эхи-лбэ. Нэгээтэ бури нэргалду-лан алдаба. Гэбэшье Бяар хү-сэл зоригсо эршэдүүжэ, өө-рөө довтолгодо ороо. Гур-бадхи минутын ябаха бай-хада, хойно хойноһоно нэгэ хэдэн арга хэрлэгхэдэ, ну-руудэ хүсэхэ эхилбэ. Харин барилдаанай сагай һуулинын секунданудай ябаха байхада, Б. Доржиев оорынгөө дуран соо арга дүрэнүүдэ харуу-лжа байгаа һэн. Дээдэ-Ушеотын гургуулин эдир барилдаашан энэ мурсыондэ хоёрлохи һу-рин эзэлшье һаа, «Эрхим ар-га дүрэ хэрлэгхэлэй түйөө» шанда хүртэһэн байһа. Тихээ-

дэ Галтайн гургуулин һура-ша Сергей Ларков түүршын дүхэригтэ Булад Чимитчире-новтэ (ДВРЗ-гэй спортклуб) дилдэгшье һаа, зоригсо мо-ха хонгуй, барилдаанһа барил-даанд гарахада, бури урма-шан, эршэтэ довтолгонуудыо хэзэ юм. Удахы энэ шалгу-ро со чемпион болоһон Б. Ван-балаевы («Динамо») шүүһэн байна. Мурсыонэй журин га-шүүд С. Ларкоров барилдаа үндэрөөр сэгнэжэ, «Илалта тэнгэр эрмэлзэнэй түйөө» шангаар шагнаһан байха юм. 7-дхи ДЮСШ-гэй түрүү һуу-рин эзэлхын түлөө мурсыондэ шангай түрүү һууринуудыо эзэлэн барилдаашыо дур-дабэл, Т. Дареев (Захаан), Ц. Цыренов (7-дхи ДЮСШ), Б. Бамбалаев («Динамо»), А. Зориктуев Б. Гармаев (Хоюу-ла Ивалга), С. Цыренов (Бар-гажан), В. Архилов (ДВРЗ), И. Фининов (Зэдэ), В. Цыренов, Т. Гармаев (Хоюула Хурам-таан), С. Волошев («Динамо») гэгшэ болоно.

Дээрэ нэрлэгдэн чемпионат болон үшөө нэгэ хэдэ шангай һууринуудыо эзэлэн спортсменүүд дүрэ булалдалын барилдаагаар Россин тү-рүү һуури эзэлхын түлөө эдир-шүүлэй дунда үнгергэгдэхэ мур-сыондэ хабарахаар хорил-го хэжэ байна. Тус мурсыон март харын хэзөө Ничкека-сондэ хотодо үнгергэгдэхэ юм. Эвэһине дүй дүршэлтэй тре-нернүү-мэргэжэлтэ Б. Д. Бара-нов В. Ж. Ангар-ов хоёр һоршо.

В. СЫДЕЕВ.

ШАТАРАЙ ЁНИН ШЭНЭ НЭРЭ ЭЛИРЭЭ

Улаан-Удэ хотын кубогта хүртэхын түлөө хахад финал мурсыон партиин рескомой Нитинь-политическэ түбэй бай-ша со боложо дүррээбэ.

ДВРЗ-гэй инженер Владимир Пеханов түүршын түрлээр эр-мэлээн зоритогойоор наадажа, һуулинын хоёр турта Андрей Ендондов, Сергей Санходо гэг-шэдэи тэнсэхэдэ, 7,5 очко аб-абад, нэгдэхэ һуури эзэлэ.

Энэ наадам шэнэ нэрэ эли-рүүлбэ. Ивалгын дунда гургуу-лин һураша Булат Буцацы-ренов шадабери эхэтэй үнжээй шатаршадтай тэнгэрээн тэмсэ-жэ, Доодо-Ивалгын Бяар Цы-дыповтай али 7 очко абабаар, тусхай коэффициентээр тоолоходо, гурбадхи һуурида гараба.

Харин Б. Цыдыпов хоёрдох һуури эзэлбэ ха юм. Улаан-Удэ хотын түгээхэлэй наадан мүнөөдэр 26-да эхи-лэ юм. Энэ мурсыондо коммерсиескэ стуримар үнгергэгдэн бай-гаа. Тимэһээ илэгшад мүнгэн шангуудта хүртэбэ.

ЭДИРШУУЛЭЙ НААДАН ЭРШЭМТЭЙ Эдиршүүлэй дунда шатарөөр республикн хөхөд финал мурсыон Ивалга тосхондо үн-гэржэ, районүүдэй эдиршүүлэй команданууд үлгэбэ. Эндэ Железнодоржонко рай-оний шатаршад бури гурбан үлгэлгадаа 4:0 тоотойгоор шүүжэ, нэгдэхэ һуурида га-раа. Гансал Мухар — Шэбэрэй районий командта тэдэнтэй на-адахада, 2:2 тоотойгоор тэнсэбэ. Энэ команда тарбагайдаа үн-гергэгдэхэ эдиршүүлэй рес-публиканикаса «бэлэй спортын нааданүүдта хабарадаа эрхэдэ хүртэбэ.

Ивалгын, Түхэнхэй, Кабан-скин шатаршад удаалахи һуу-ринүүдта гөгшө. ХОТ ХӨДӨ ХӨРХӨ... «Сагаан тэргын» кубогта хүр-тэхын түлөө шатарөөр Бура-ядай СССР-эй мурсыон Улаан-Удэ хотодо болобо. Республикайн олон районүүд-дэй, гургуулинуудай команданууд хабараа. Хотын болон хүдөөгэй һурашад дунда наадалай дүн онсо ондоогооро тоологдаа. Тимэһээшье хувиу-дэй командануудай оюндэ рондоо наадаланнэй али али-дэше туһатай байхын дам-жаггүй. Нилээд һонирхолтойгоор үн-гэрһэн наадаанда Улаан-Удын

Л. ГАРМАЕВА.

САГААЛСА ДЭЭРЭ

Һур харбалгаар залуушуулай дунда Бурядай СССР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө мурсы-сон Зүүн Сибиринь техноло-гическа институтай мөнгө соо болобо.

Хэжэнгын, Хурамханай, За-хэманай районүүдэй, Улаан-Удэ хотын хүүгдэй спортын гургуулинуудай 30 гаран бэл-литэй бэрхэ эдир харбалгад хабараһан байгаа. Мэргэшүүл М-1 уржмэнээр харбаба.

Улаан-Удын 2-дхи интер-нат гургуулин 10-дахи клас-сай һураша, спортын мастер Эржена Жигжитова М-1 ур-жмэнээр 1247 очко туджа, Бурядай СССР-эй чемпионка болоо. Спортын мастера кан-дидат Оксана Шенова 38 оч-кооор гартажа, хоёрдох һуури эзэлбэ. Тэсгэн Чебокс-ара хотодо басагад дундаа СССР-эй чемпионка боло-лоһон Зүүн Сибиринь техно-логическа институтай 1-дхи курсын студентка, спортын мастер Елена Ефремова 1195 очкотойгоор бронза медаллар шагнагдан байхэ юм.

Хууүүдэй дунда һонирхол-той, шанга тэмсэл болобо. Улаан-Удын 3-дахи гургуулин 10-дахи классай һураша, спор-тын мастера кандидат Влади-мир Степенос 1215 очко аба-ржа, түрүү һуурида гараа. За-хэманай районий Улгэһэй дунда гургуулин багша, тре-нер Бурядай СССР-эй физи-культурин багыятаа худалма-рилэгшэ Шагдар Хазагасвай Баргашин спортин мастер Вальжинима Цыремпиловэ тэр-хээрхэ 8 очкооор гэгдэжэ, хоёрдох һуури эзэлбэ. Эр-жена Жигжитова хадаа мүн лэ энэ бэрхэ тренерэй хүтэлбэ дор һур харбалтын ноу-сатай танилсаа һэн.

Наяшаг дүрэнэй оройной тү-рүү һуури эзэлхын түлөө му-рсыондэ СССР-эй спортын мастерай норматив дүрэгдэн 49-дхи гургуулин 10-дахи классай һураша Станислав Аксененко гурбадхи һуури эзэлһан байна. Эдээр булта-даа «Динамо» бүлгэмэй рес-публиканикаса советэй дэргэдэ Олимпиадада бэлдэхэлэй «Годля» гэжэ түбэ һорилго хэдэ юм.

Б-М. ЖИГИТОВ.

ПРАВДА Бурятия мүнөөдэрэй номерто

Эмхидхэн байгуулагдаш: Бурядай ССР-эй Вэрховно Совет, Бурядай ССР-эй Министруудэй Совет, КПСС-эй Бурядай республиканикаса

Table with contact information for editorial boards and government bodies. Includes addresses like '670000, Улаан-Удэ, Калан-даршивилин үйсэс, 23' and phone numbers.